

מערכת היחסים בין דוד ומיכל על רקע יחסי יעקב ורחל

פתיחה

מערכת היחסים שבין דוד ומיכל, היא מן המפותלות והמורכבות ביותר המתוארות במקרא. תחילתה באהבה חסרת תקדים ובמסירות נפש מצדה של מיכל, וסופה במפח נפש ובקביעה שלמיכל בת שאול לא היה ילד עד יום מותה (שמ"ב ז', כג). והנה, כאשר אנו באים לפענח את טיבה של מערכת יחסים זו על עליותיה ומורדותיה, אנו מגלים כי המקרא כבר נתן לנו מפתח חשוב ביותר להבנת הדברים - ההקבלה המדהימה בהיקפה למערכת יחסים אחרת במקרא - אהבת יעקב ורחל¹. במאמר זה נבקש לעמוד על יחסי דוד ומיכל לאור יחסי יעקב ורחל, ולחשוף את משמעות ההקבלה הספרותית ותרומתה להבנת האירועים.

"ותאהב מיכל בת שאול את דוד"

תחילתה של ההקבלה שבין שני הסיפורים, היא בתהליך הנישואים:²

1. דרך ספרותית חשובה זו משמשת בעשרות מקרים במקרא להמחשת מסרים על ידי שימוש בתבניות סיפורים מקבילות והשוואות בין 'סיפור המקור' ל'סיפור הבבואה' (כהגדרתו של י' זקוביץ, **מקראות בארץ המראות**, תל אביב תשנ"ה, עמ' 13). בכמה מאמרים בעבר עמדתי על המסר המקראי העולה מהקבלת סיפור המקור וסיפור הבבואה: "עולם חסד יבנה" - בין מגילת רות לספר איוב, **מגדים** יח-יט, תשנ"ג, עמ' 169-175; "טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילך בה" - בין יוסף לאמנון, **מגדים** כז, תשנ"ז, עמ' 29-41; "וכאשר אבדתי אבדתי" - בין בת שבע לאסתר, **הדסה היא אסתר**, אלון שבות תשנ"ז, עמ' 33-46; "גלה כבוד מישאל אל הלקח ארון האלהים" - בין רחל לאשת פינחס, **מגדים** כח, תשנ"ח, עמ' 9-18; 'בחירת ירושלים' - 'סיפור בבואה' לתיאור הכניסה לארץ, **על דרך האבות**, אלון שבות תשס"א, עמ' 285-295.

על ההשוואה שבין דוד ליעקב עמדתי באופן מיוחד במאמר "ואת עבדו חשך מרעה" - בין פרשיות יעקב לפרשת דוד ונבל הכרמלי, **מגדים** כט, תשנ"ח, עמ' 31-39.

2. על השוואה זו עיין: מ' גרסיאל, **עולם התנ"ך - שמואל א'**, ירושלים-רמת גן 1985, עמ' 167, שציין את המקבילות אך לא ביאר את משמעותן. במאמרי "ואת עבדו חשך מרעה" - בין פרשיות יעקב לפרשת דוד ונבל הכרמלי' (לעיל, הערה 1), ביארתי את משמעותה של

א. בשני הסיפורים מתרחשת עלילה בין החותן (לבן/שאול), שתי בנותיו (לאה ורחל / מרב ומיכל) והחתן (יעקב/דוד).

ב. בשני הסיפורים החותנים אינם מקיימים התחייבות שהתחייבו ביחס לנישואים עם בנותיהם: לבן, המחליף בין רחל ללאה (בראשית כ"ט, כג); ושאול, שהתחייב לתת את בתו לאיש אשר יכה את גלית הפלשתי (שמ"א י"ז, כה), אך בפועל נתן את בתו לאחר: "ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחלתי לאשה" (שם י"ח, יט).

ג. בשני המקרים החתן מתבקש לשלם שכר בעבור הנישואים, ובשניהם החתן משלם כפליים ממה שהתבקש מלכתחילה. יעקב מבקש מלבן - "אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה" (בראשית כ"ט, יח), אך בפועל, לאחר שלבן החליף את רחל בלאה - "ויעבד עמו עוד שבע שנים אחרות" (שם, ל). שאול מעביר לדוד מסר ולפיו "אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים" (שמ"א י"ח, כה), אך למעשה: "ויקם דוד... ויך בפלשתים מאתים איש ויבא דוד את ערלתיהם" (שם, כז).

ד. דומה שהמקרא רמז להקבלה שבין שני הסיפורים גם בדמיון הלשוני ביניהם: ספר שמואל מספר שלאחר ששמע דוד על התנאי לנישואיו עם מיכל:

וַיִּשֶׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי דָוִד לְהִתְחַתֵּן בְּמִלְךָ וְלֹא מִלְאוּ הַיָּמִים

(שמ"א י"ח, כו).³

ביטוי זה מזכיר מאוד את דברי יעקב:

הָבֵה אֶת אִשְׁתִּי כִּי מִלְאוּ יָמֵי וְאָבוֹאָה אֵלַיָּה

(בראשית כ"ט, כא).

ה. גם המשך האירועים מקביל בין שני הסיפורים. הקרע שבין החתנים לחותנים הולך ומתרחב, עד שבסופו של דבר בורחים החתנים מהחותן בסיוע הנשים המשתפות פעולה עם בעליהן נגד אביהן: יעקב - שנשותיו מצטרפות אליו בבריחתו (בראשית ל"א, יד-יז), ודוד - שמיכל מצילה אותו מידי אנשי שאול (שמ"א י"ט, יא-יז). מעניין שבשני המקרים מוזכרים אצל האישה האהובה התרפים (בראשית ל"א, לד; שמ"א י"ט, יג).

ו. בשני הסיפורים מתקיים בסופו של דבר מפגש בין החותן-הרודף ובין החתן-הנרדף, ובסיכומו משלימים הצדדים זה עם זה, נשבעים זה לזה בה', ושמים את ה' כשופט ביניהם:

ההשוואה באופן אחר. כאן אני מבקש לחזור בי מההסבר שהעליתי שם, כיוון שנראה לי מתוך ההשוואה הרחבה, שהמקרא מבקש באופן שיטתי להשוות בין יחסי דוד ומיכל ליחסי יעקב ורחל, ולא כפי שביארתי שם.

3. לשון זה מופיע גם בהמשך (פס' כז): "ויבא דוד את ערלתיהם וימלאום למלך".

אֱלֹהֵי אֲבֹתָם וְאֱלֹהֵי נַחֲוֹר יִשְׁפְּטוּ בְּיָנֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ
(בראשית ל"א, ג).
וְהָיָה ה' לְדֹן וְשֹׁפֵט בְּיָדֵינוּ וּבְיָדֵינוּ
(ש"מ א כ"ד, טו).

ברם, דווקא ההשוואות האלה מחזקות את ההבדל העיקרי שבין שני הסיפורים. בעוד שאצל יעקב חוזר המקרא שוב ושוב על אהבתו לרחל - "ויאהב יעקב את רחל... ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה... ויאהב גם את רחל מלאה" (בראשית כ"ט, יח-ל), הרי שאצל דוד נעדר רגש זה לחלוטין. העדר זה מודגש דווקא על ידי הימצאותו הנדירה⁴ אצל מיכל - "ותאהב מיכל בת שאול את דוד... ומיכל בת שאול אהבתהו" (ש"מ א י"ח, כ-כח).

יתרה מזאת, במהלך הפרק מתברר מה באמת עומד מאחורי התלבטותו של דוד אם להתחתן עם מיכל:

וַיֹּאמֶר דָּוִד הַנְּקֵלָה בְּעֵינַיִם הַתַּחַתּוֹן בַּמֶּלֶךְ...
וַיֵּשֶׁר הַדָּבָר בְּעֵינַי דָּוִד לְהַתַּחַתּוֹן בַּמֶּלֶךְ.
(פס' כג).
(פס' כו).⁵

כך אפוא התחילה מערכת היחסים שבין דוד ומיכל: אהבה חד-צדדית מצדה של מיכל, בעוד שמצדו של דוד ההסכמה לנישואים נבעה מתוך השיקול הצדדי "להתחתן במלך". אין ספק, שחוסר איזון זה איננו מצב אופטימלי, ונראה לנו שהוא העומד במרכז הבעייתיות שהתרחשה בהמשך.

אשת דוד ובת שאול

בפרק י"ט מגיעה אהבת מיכל לדוד לשיאה. בפרק זה מחליט שאול לראשונה להרוג את דוד באופן פומבי - "וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר" (י"ט, יא). מיכל, שלכאורה עומדת בתווך בעימות שבין אביה לבעלה, אינה מהססת לרגע:

וַתֵּגֵד לְדָוִד מִיֵּכָל אֶשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִם אֵינְךָ מִמְּלֹט אֶת נַפְשְׁךָ הַלַּיְלָה מִחַר אֶתָּה מוּמָת.
וַתִּרְדַּם מִיֵּכָל אֶת דָּוִד בְּעַד הַחֲלוֹן וַיִּלָּךְ וַיִּבְרַח וַיִּמָּלֵט.
(י"ט, יא-יב).

המקרא מדגיש אפוא שמיכל קבעה את זהותה כ"מיכל אשתו", ופעלה בהתאם לכך. אהבתה של מיכל לדוד הביאה אותה לסייע לבעלה לברוח מאביה. בהמשך מסייעת

4. מיכל היא האישה היחידה במקרא שעליה מסופר שאהבה איש. עיין: ' קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כך שני, ירושלים-תל אביב תשל"ב, עמ' 165.
5. והשווה: "ותאהב מיכל בת שאול את דוד ויגדו לשאול וישר הדבר בעיניו. ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים" (פס' כ-כא). נראה שהמקרא מבקש לרמוז שבשני המקרים מדובר בצעד שנעשה מתוך אינטרס אישי נסתר, ולא מתוך רצון בגופו של עניין.

מיכל לדוד בבריחתו בעזרת התרפים וכביר העזים, ובשעה שהיא עומדת בעימות ישיר מול אביה, אין היא נרתעת מלשקר לו במצח נחושה:

וַיֹּאמֶר שְׂאוּל אֶל מִיכַל לְמָה כָּכָה רַמִּיתִנִּי וְתִשְׁלַחִי אֶת אֵיבִי וַיִּמְלֹט וְתֹאמַר מִיכַל אֶל שְׂאוּל הוּא אָמַר אֵלַי שְׁלַחֲנִי לְמָה אָמִיתָךְ (פס' יז).

אך דווקא משום כך תמוה מאוד הפסוק האחד הממשיך את סיפורי דוד ומיכל:

וְשְׂאוּל נָתַן אֶת מִיכַל בְּתוֹ אִשְׁתּוֹ דָּוִד לְפִלְטִי בֶן לִישׁ אֲשֶׁר מִגְּלִים⁶ (כ"ה, מד).

המקרא מעמיד כאן את שתי הזהויות של מיכל זו בצד זו - "מיכל בתו", מצד אחד; "אשת דוד" - מצד אחר. אך המקרא סתם ולא פירש מה היא יחסה של מיכל לצעד זה, ומשתיקת המקרא ניתן להניח שהצעד לא נתקל בהתנגדות מיוחדת. גם בהמשך האירועים, כפי שנראה להלן, משתמע שבין מיכל לפלטי בן ליש התפתחה מערכת יחסים חיובית. מה גרם אפוא לפער העצום שבין האהבה ומסירות הנפש של מיכל לדוד בפרקים י"ח-י"ט, לבין נישואיה של מיכל לפלטי בן ליש בפרק כ"ה?

6. המקרא לא ביאר כיצד יכול היה שאלו לעשות צעד כזה. הגמרא (סנהדרין יט ע"ב) העלתה כמה אפשרויות: לפי דעה אחת, נחלקו שאלו ודוד בשאלת **המקדש במלווה** (לדעת רש"י הכוונה ל"עשר גדול" [שמ"א י"ז, כה] שהתחייב שאלו לדוד על הריגת גלית; ואילו **היד רמה** סובר שהכוונה לשכירות על פעולת הריגת גלית, שהרי להלכה "ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף") ו**פרוטה** (= ערלות הפלשתים) **דעתו על המלווה** (שאלו) **או על הפרוטה** (דוד), ולכן סבר שאלו שקידושי מיכל לא חלו (ועיין **אבני מילואים** סי' כח ס"ק לז). לפי דעה אחרת, אומר ר' יוסי: "מה קידושי מיכל לפלטי בעבירה, אף קידושי מירב לעדריאל בעבירה", ומשמע שלשאלו לא הייתה הצדקה הלכתית למעשהו (אך עיין רש"י שם ד"ה קדושי מיכל). דעה זו משתמעת מתוך סדר אליהו רבה פירקא כט, מהד' איש שלום עמ' 159, ששם נמתחת ביקורת חריפה מאוד על שאלו: "שאלו מלך ישראל גסות רוח היתה בו, לפיכך נהרג ונעקרה ממנו מלכות... ולא עוד אלא שמשמר קינאה ונקמה בלבבו על ישראל בכל מקומות מושבותיהם, מה שנצטוו לעשות לא עשה... מה שלא נצטווה לעשות עשה... הרג את נוב עיר הכהנים, **וזלזל בעריות ונתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי וגו'**, ושאל באוב וידעונים, והרבה לעשות תועבות גדולות בישראל, לפיכך נהרג ונעקרה מלכותו". פירוש זה העלה גם ר"י כספי כאן: "אולם אין מחוקי בהאריך בשאלות ותשובות על זה והדומה לזה, איך עשה זה שאלו וגם פלטי... כי הם ידעו מה שעשו; ואם היה בזה עון לשאלו - והיה עם עון עמלק וזולתו...".

אפשרות נוספת עולה מדברי מדרש בראשית רבה פרשה לב א, דפוס וילנא עמ' סו, שלפיה דואג האדומי שכנע את שאלו לבטל את נישואי מיכל לדוד, משום שדוד הוא מורד במלכות וחיוב מיתה: "אמר לשאלו וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת... ודמו מותר ואשתו מותרת, עמד שאלו ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש".

רד"ק כאן, שהביא את דברי הגמרא בסנהדרין, כתב עליהם: "וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט", והוסיף - "והנכון בעיני כי גט נתן דוד למיכל, כי כן ראינו ששנא שאלו את דוד אחר שנתחתן עמו, עד שברח דוד מפני שאלו, וכראות שאלו כי דוד היה בורח, אע"פ שהיה חוזר אליו לפעמים, הכריחו לתת גט לבתו שלא תשב עגונה, ועשה כן; ושאלו נתנה לאשה לפלטי בן ליש". ועיין להלן, הערה 11.

נראה ששורש העניין נעוץ בדברים שצינינו לעיל. כאמור, אהבת מיכל לדוד הייתה חד-צדדית. במצב כזה מסירות נפשה של מיכל ויכולתה לעמוד כנגד אביה, לא היה בכוחן להתקיים לאורך ימים. עם בריחתו של דוד וניתוק הקשר בפועל בין דוד למיכל, גברה השפעתו של שאול על מיכל, והיא החלה להרגיש שהיא קודם כול "בת שאול", ורק אחר כך - "אשת דוד". משום כך, כנראה, לא התנגדה מיכל לנישואים עם פלטי בן ליש.

כאן אנו חוזרים להקבלה שבין מיכל לרחל. גם רחל, בשעתה, עמדה במצב דומה של עימות בין יעקב בעלה לבין לבן אביה. הכרעתה של רחל לא הייתה דבר מובן מאליו, ויעקב קרא לה - וללאה אחותה⁷ - כדי לשמוע את תגובתן על הצעתו לשוב לארץ מולדתו. רחל ולאה לא הסתפקו ב'אישור' ליעקב לברוח ובסיוע אקטיבי לבריחה, אלא הצטרפו בגופן, על ידיהם ורכושם, אל יעקב, וברחו יחד עמו מפני אביהן. אולם מיכל, עם כל הסיוע שהעניקה לדוד, נשארה בביתה ולא הצטרפה אל דוד בנדודיו. ברגע קשה זה בחרה מיכל בחירה גורלית, שהשפיעה על חייה מכאן ועד יום מותה.⁸

שיבת מיכל לדוד

האירוע הבא המתואר במקרא בנוגע ליחסי דוד ומיכל מתרחש בתקופה אחרת: לאחר מותו של שאול, נמשח דוד למלך על יהודה בחברון, בעוד שאבנר בן נר, שר צבא שאול, ממליך את איש בושתי בן שאול על שבטי ישראל (עיי' שמ"ב ב'). ברם, מלכותו של איש בושתי מידרדרת והולכת, ובשלב מסוים נוצר קרע בין איש בושתי לבין אבנר בן נר (שמ"ב ג', ו-יא). כתוצאה מקרע זה מחליט אבנר לערוק למחנהו של דוד, והוא מציע לדוד - "כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל" (ג', יב). דוד מסכים לפנייה, אך מתנה אותה בהחזרת מיכל אליו. אולם בקשה זו מופנית במקביל גם אל איש בושתי, וכך מתוארת הכפילות בפסוקים:

וַיֹּאמֶר טוֹב אֲנִי אֶכְרֹת אֶתְךָ בְּרִית אֶךְ דָּבָר אֶחָד אֲנִכִּי שְׂאֵל מֵאֶתְךָ לֵאמֹר לֹא תִרְאֶה אֶת פְּנֵי כִי אִם לְפָנַי הִבִּיאֶךָ אֶת מִיכָל בֵּת שְׂאוּל בְּבֹאֶךָ לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל אִישׁ בִּשְׁת׃ בֶּן שְׂאוּל לֵאמֹר תִּנְה אֶת אִשְׁתִּי אֶת מִיכָל אֲשֶׁר אֲרִשְׁתִּי לִי בְּמֵאָה עֲרָלוֹת פְּלִשְׁתִּים (פס' יד).

7. אין ספק, שרחל היא הדמות הדומיננטית מבין השתיים: "וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו" (בראשית ל"א, ד); "ותען רחל ולאה ותאמרנה לו..." (פס' יד).
8. תהליך מקביל, אם כי ברמה שונה, אנו מוצאים גם ביחסי דוד ויהונתן, אחיה של מיכל. עם כל האהבה הגדולה שאהב יהונתן את דוד, גם הוא בחר להישאר לצד אביו ולא להצטרף לדוד בנדודיו, ובכך כרך את גורלו בגורלו הטרגי של אביו.

מה טיבה של כפילות זו? נראה, ששתי הבקשות מייצגות שני מניעים שונים שהניעו את דוד לבקש בחזרה את מיכל. בפנייה הראשונה אומר דוד לאבנר, שהוא מבקש את "מיכל בת שאול". סביר להניח שבקשה זו עולה בקנה אחד עם כל המהלך שאותו מבקש אבנר להוביל - איחוד כל ישראל תחת מלכות דוד. מבחינתו של דוד מהלך זה רצוי מאוד, והוא רואה בהחזרת מיכל בת שאול אליו חיזוק למעמדו כמלך ישראל, כחתנו של המלך הקודם,⁹ שכל בניו מתו, פרט לאיש בושת החלש והתלוי באבנר.¹⁰

אולם הבקשה השנייה היא מאיש בושת, והיא מוצגת כדרישה חוקית: דוד אמנם מציין שהוא מבקש "את אשתי את מיכל", אך מוסיף מיד - "אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים". דוד איננו מבקש את אשתו האהובה, שהצילה את חייו כשסייעה לו לברוח מעם שאול, אלא את אשתו החוקית, שעליה שילם טבין ותקילין. משום

9. עיין מלב"ם שם: "רצה ששייב לו את מיכל, שצד זה הוא חתן המלך אשר לפניו, ויש לו זכות במלוכה גם מצד שאול".

10. חולשתו של איש בושת ותלותו באבנר עולים מכל התיאורים הנוגעים אליו: כבר מלכתחילה נאמר: "ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח את איש בשת בן שאול ויעברהו מחנים. וימלכחו אל הגלעד... ועל ישראל כלה" (שמ"ב ב', ח-ט), כשברור שאבנר הוא הדמות האקטיבית. על רקע זה נראית האשמתו של איש בושת את אבנר - "מדוע באת אל פילגש אבי" (ג', ז), הרומזת כביכול, על שאיפות של מרד במלכות מצדו של אבנר, כמגוחכת לחלוטין, שהרי כל קיומו של איש בושת תלוי אך ורק ברצונו של אבנר. לא פלא אפוא שאבנר מגיב בחריפות רבה כלפי איש בושת: "הראש כלב אנכי אשר ליהודה היום אעשה חסד עם בית שאול אביך אל אחיו ואל מרעהו ולא המצתיך ביד דוד ותפקד עלי עון האשה היום. כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע ה' לדוד כי כן אעשה לו" (ג', ח-ט). גם תיאור תגובתו של איש בושת לדברי אבנר מציג אותו במערומיו: "ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו אתו" (פס' יא). לאחר שאבנר בן נר נרצח בידי יואב, נאמר - "וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל ישראל נבהלו", וגם כאן אנו רואים את חוסר יכולתו של איש בושת לתפקד בכוחות עצמו. מיד לאחר מכן מתוארת רציחתו ללא קרב של איש בושת בידי רכב ובענה.

בדרך ספרותית מיוחדת מבליט המקרא את יחסו המזלזל באיש בושת, על ידי השמטת שמו פעם אחר פעם, גם במקומות שבהם הדבר בולט במיוחד: איש בושת נזכר בפרק ב' פסוקים י-יא, ולאחר מכן רק בפרק ג' פסוק ז, שם נאמר: "ולשאול פלגש ושמה רצפה בת איה ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי". מיהו "ויאמר" שבפסוק? השמטתו המכוונת של שמו של איש בושת בולטת בעליל. כך גם בפסוק יא שם - "ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר", מבלי לציין במפורש במי מדובר. ובהמשך, בפרק ד' הדבר בולט עוד יותר: "וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו... ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול..." (פס' א-ב). בתיאור של המספר במקרא לא מצאנו אף פעם שמתייחסים לאדם מוכר רק כבנו של אביו ללא ציון שמו. אדרבה, בדרך כלל תופעה זו מובאת בציטוט מתוך דברי אדם המבקש בדרך השמטת השם הפרטי להביע זלזול באדם שאליו הוא מתייחס (עיין, למשל, שמ"א י', יא; כ', לא; כ"ה, י).

כך בקשה זו מופנית דווקא אל איש בושת, המלך החוקי שבידו לתקן את העוול שנגרם לדוד.

דוד אכן מקבל את שביקש, ואיש בושת ואבנר בן נר חוברים יחד כדי להחזיר את מיכל. אך נראה, שהמקרא עצמו מביע את מורת רוחו ממעשה זה:

וַיִּשְׁלַח אִישׁ בְּשֵׁת וַיִּקְחֶהּ מֵעַם אִישׁ מֵעַם פְּלִטְיָאֵל בֶּן לֹשׁ [לִישׁ קרי]. וַיִּלְךְ אֹתָהּ אִשָּׁה הַלֹּחַד וּבָכָה אַחֲרֶיהָ עַד בְּחָרִים וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְנֵר לָךְ שׁוֹב וַיֵּשֶׁב (ג', טו-טז).

ההדגשה שמיכל נלקחה "מֵעַם אִישׁ", בצירוף תיאור בכיו הנוגע ללב של פלטי בן ליש, יוצרים אצל הקורא תחושת חוסר נוחות. מתוך שיקולים פוליטיים-אישיים, מעדיף דוד לנתק מערכת יחסים חמה שבין פלטי ומיכל.¹¹

גם כאן, שתק המקרא ולא תיאר מה הרגישה מיכל באותה שעה. שתיקה זו בולטת במיוחד על רקע בכיו של פלטי. ייתכן אפוא שמיכל צועדת מבחורים לחברון מתוך תקווה מסוימת. הייתכן שאהבת נעוריה תשוב ותתעורר? האם חלומה הישן

11. גם כאן דנו הפוסקים בשאלה, כיצד מותר היה לדוד להחזיר אליו את מיכל, לאחר שנישאה לפלטי, בניגוד מפורש לדברי התורה "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה" (דברים כ"ד, ד). תשובה נרחבת בעניין כתב הרשב"א (ח"א סי' י), ובה העלה שלוש דעות: 1. מיכל הייתה מותרת לדוד כיוון שהייתה אנוסה, היות שסברה - כאביה - שנישואיה לדוד לא חלו: "דע כי אונס בישראל משרא שרי ואשת ישראל שנאנסה מותרת היא לבעלה. ולא אונס של כפייה בלבד, אף טעות - אונס הוא... ולפיכך אם היתה מיכל סבורה שנשאת אצל פלטי בהתר מחמת שקדושי דוד אינן קדושים וכמו שהיה שאול סבור. אף היא אנוסה היתה ולפיכך מותרת לחזור לו" (ועיין רד"ק שמ"א כ"ה, מד, שכתב מעין זה). דברים אלו כותב הרשב"א גם בתשובה אחרת (ח"א סי' אלף קפט), ועל פיה פסק הרמ"א (אבן העזר סי' יז סעיף נח): שאישה ש"הורו לה בית דין בטעות ונשאת על פיהם - הוי כאנוסה, ומותרת לבעלה הראשון" (ועיין שם בט"ז ס"ק עא ובבית שמואל ס"ק קעב); 2. "ועוד, ששאלו היה מכריחה בכך והרי היא אנוסה גמורה והיא קרקע עולם היא ועל כרחיה נבעלת. וכענין שאמרו באסתר שהיתה נשאת למרדכי ואף על פי כן עומדת מחיקו של אחשוורוש וטובלת ועומדת בחיקו של מרדכי וכמו שאמרו במגילה"; 3. הגמרא בסנהדרין יט ע"ב מתארת בהרחבה את פלטי בן ליש, כמי שעמד ביצרו ולא בא על מיכל, ועל פי זה מוסיף הרשב"א: "ועוד אפשר לומר שלא בא עליה פלטי בן ליש וכמו שאמרו חכמים שנעץ חרב בינו לבינה. ואם תאמר, אם מחמת טענה זו מנין היה יודע כן שזה סרחת ערסותיהן היתה? יש לנו לומר כי נביאים היו בימי דוד ועל פי נביא עשה ואף על פי שלא נזכר זה בכתוב". היחיד מבין המפרשים שמצאתי שהעלה את האפשרות שדוד עבר בכך על איסור הוא ר"י כספי. לעיל (הערה 6) הבאנו את תחילת דבריו, ועתה נביא אותם שוב במלואם: "אולם אין מחוקי להאריך בשאלות ותשובות על זה והדומה לזה, איך עשה זה שאול וגם פלטי או איך החזירה דוד, כי הם ידעו מה שעשו; ואם היה בזה עון לשאול - והיה עם עון עמלק וזולתו, ואם על פלטי - מה לנו ושמו יורה עליו, ואם על דוד - והיה זה כענין בת שבע היקרה". עוד בעניין זה עיין: נ' מזוז, 'מיכל בת שאול', בשדה חמד 3, תשנ"ח, עמ' 5-12; ש' ביטון, 'הירדות, עוקף פשוטו של מקרא!', בשדה חמד 4, תשנ"ח, עמ' 37-43.

יזכה סוף סוף להתגשם? האם רצונו של דוד להחזירה אליו מבטא גם תפנית רגשית שחלה אצלו?

על מה שוחחה מיכל בדרך עם אבנר, בן דודה?

"אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו"

ציפיותיה של מיכל - אם אכן היו לה כאלה - נכזבו. החזרת מיכל לדוד לא הועילה בשום תחום, וגרמה לעימות חזיתי בין השניים.

עימות זה מתרחש לאחר שדוד הופך להיות כבר מלך על כל ישראל, וקובע את בירתו בירושלים. דוד מחליט להעלות את ארון ה' לירושלים (עיין שמ"ב ו'), ולאחר תקופת הצינון אחרי פרשת עוזה, מגיע סוף סוף הארון לירושלים. דוד מתרגש עד מאוד מן המעמד:

וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל עֵז לִפְנֵי ה'... בְּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר (שמ"ב ו', יד-טו).

זהו אחד מרגעי השיא של דוד, שבו הוא מבטא בכל עצמתו את אהבתו לאלוהיו ואת הכרת תודתו לו.¹² אולם מיכל אינה שותפה כלל לתחושות אלו:

וּמִיִּכָל בֵּית שְׂאוּל נִשְׁקָפָה בְּעַד הַחֲלוֹן וַתֵּרָא אֶת הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפִיז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי ה' וַתִּבְזֹ לוֹ בְּלִבָּהּ... וַיֵּשֶׁב דָּוִד לְבָרֶךְ אֶת בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיִּכָל בֵּית שְׂאוּל לְקִרְיַת דָּוִד וַתֹּאמֶר מֶה נִכְבַּד הַיּוֹם מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינַי אֲמָהוּת עֲבָדָיו כִּהְגִּילֹת נִגְלֹת אֶחָד הָרְקִים (שם, טז-כ).

למה צחקה מיכל לדוד? שני רבדים נמצאים בתוך דבריה של מיכל: הראשון - בתוכן, והשני - במסתתר מאחורי התוכן. מבחינת התוכן דבריה של מיכל חמורים מאוד, ואין ספק שהמקרא מייחס אותם לבחירה העכשווית של זהותה כ"בת שאול". לא בכדי משיב לה דוד דברים חריפים:

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל מִיכָל לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר בָּחַר בִּי מֵאַבְיָדִי וּמִכָּל בֵּיתוֹ לְצִוֹת אֶתִּי נְגִיד עַל עַם ה' עַל יִשְׂרָאֵל וְשִׁחַקְתִּי לִפְנֵי ה'. וְנִקְלַתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהִיִּיתִי שְׂפֵל בְּעֵינַי וְעַם הָאֲמָהוּת אֲשֶׁר אֲמַרְתְּ עִמָּם אֲכַבְּדָה (שם, כא-כב).

בכמה אירועים בחייו של שאול אנו רואים כיצד מעדיף שאול את השיקולים האנושיים על פני המחויבות לשמוע בקול ה'. כך בכישלונו הראשון בהעלאת הקרבנות לפני בוא שמואל (שמ"א י"ג, ח-יד); כך בכישלונו בפרשת עמלק (פרק ט"ו), ועיין פסוק כב - "החפץ לה' בעלות וזבחים כשמע בקול ה'?", וכך במקומות נוספים. דוד משיב אפוא בעוקצנות למיכל: אכן אני מבזה את עצמי לפני ה', שהרי ה' הוא

12. התנהגות דוד בפרשה זו הפכה לסמל ולמופת: "ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר: והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' וגו'" (רמב"ם הלכות סוכה ולולב פ"ח הט"ו).

שבחר בי על פני אביך, שהעדיף את כבודו שלו על פני כבוד ה'. ומבחינת תוכן הדברים, אין ספק שהצדק עם דוד.

אולם מתחת לפני השטח, סביר מאוד להניח שהתפרצותה של מיכל כלפי דוד לא נבעה רק מהאירוע המסוים שבו חזתה. דומה שתסכוליה של מיכל, ששבה לבית דוד ולא הצליחה גם כעת לזכות באהבתו, ואף לא זכתה 'להתחבר' לדוד ולדרך מחשבתו, הם אלו שכעת לא יכלו עוד להיכבש. האירוע שהתרחש לנגד עיניה רק המחיש לה עד כמה רב המרחק בין עולמו של דוד לעולמה שלה. חלומות הנערות ששבו והתעוררו בדרך מבחורים לחברון, התנפצו סופית מול כרכורי דוד לפני אלוהיו. דברי הלעג אל דוד הם ביטוי של ייאוש ותסכול, יותר משהם מביעים אידאולוגיה מוצקה.

בדרך ספרותית מבטא זאת הכתוב, כאשר הוא מציג זה כנגד זה את תחילתו וסופו של המעגל. שיאו של הקשר שבין מיכל לדוד בא לידי ביטוי, כאמור, בסיועה של מיכל לדוד לברוח משאול:

(שמ"א ו"ט, יב).

וַתֵּרֶד מִיִּכָּל אֶת דָּוִד בְּעֵד הַחֲלוֹן

ואילו סיומו העגום של קשר זה, מתרחש אף הוא בסיטואציה דומה:

(שמ"ב ו', טז).¹³

וּמִיִּכָּל בַּת שָׂאוּל נִשְׁקְפָה בְּעֵד הַחֲלוֹן

דומה שהמקרא מבקש לומר, שחלון ההזדמנויות שאותו פתחה מיכל בשעה שסייעה לדוד בבריחתו, נסגר עם מבטה הבז לדוד המפזז לפני ה'.

העימות

ושוב אנו חוזרים ליעקב ולרחל. גם רחל בשעת מצוקה הטיחה דברים שאין בהם טעם כלפי בעלה:

וַתֵּרָא רָחֵל כִּי לֹא יִלְדָה לְיַעֲקֹב וַתִּקְנֶה רָחֵל בְּאֶחָתָהּ וַתֹּאמֶר אֵל יַעֲקֹב הֲבָה לִי בָנִים
וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי (בראשית ל', א).

גם בדבריה של רחל אנו מוצאים שני רבדים: ברובד הגלוי אין כל צדק בתוכן הדברים, ועל כך משיב לה גם יעקב בעוקצנות מסוימת:

וַיַּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אֲנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֶּנִּי פְרִי בֶטֶן (שם, ב).

13. על השוואה זו עמדה ש' אברמסקי, 'האשה הנשקפת בעד החלון', בית מקרא שנה כה, תשמ"מ, עמ' 121.

שני דברים טוען יעקב: ראשית, הפנייה אינה אמורה להיות אליו, אלא אל הקב"ה.¹⁴ שנית, הבעיה כלל אינה קיימת אצלו, אלא אצלה - מיעקב הקב"ה לא מנע פרי בטן, אלא מרחל!¹⁵

אך עם כל הצדק שבדבריו, יעקב לא היה מודע מספיק למועקה הקשה שבה הייתה רחל מצויה. רחל לא דיברה בהכרח מתוך שיקול דעת, אלא מתוך מצוקה נפשית קשה. על תגובת יעקב כבר אמרו חז"ל:

אמר לו הקב"ה: כך עונין את המעיקות?

(בראשית רבה פרשה עא ב, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 831).¹⁶

וכאן נעוץ ההבדל בין שתי מערכות היחסים. אצל יעקב ורחל היה זה משבר רגעי, שחלף ועבר.¹⁷ אהבתו של יעקב לרחל לא פסקה בעקבות אירוע זה, וכשעמד יעקב לפני עשו, הוא נשמר והעמיד את רחל וילדיה במקום בטוח:

וַיִּשֶׂם אֶת הַשְּׂפָחוֹת וְאֶת יְלָדֵיהֶן רֵאשֻׁנָה וְאֶת לֶאֱהָ וְיְלָדֶיהָ אַחֲרָיִם וְאֶת רְחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרָיִם
(בראשית ל"ג, ב).

14. עיין רד"ק שם: "לפיכך חרה אף יעקב לפי שתלתה הכח בו ולא באל אשר לו הכח והיכולת עד עקרה ילדה שבעה, והיא אמרה: הבה לי בנים, אבל אם אמרה: בקש רחמים עלי, צדקה במאמרה ולא חרה אפו בה". ובתורה **שלמה** ה, 'ירושלים תרצ"ו, עמ' 1184, ס"ה, הביא בשם ילקוט **מעין גנים** כתב יד (מן המאה השתים עשרה): "מפני מה נקנסה על רחל מיתה בדרך? שהשוות את הצורה ליוצרה".

15. עיין רש"י שם: "אני יש לי בנים, ממך מנע ולא ממני". יעקב אינו מתייחס במפורש אל דברי רחל - "ואם אין מתה אנכי", אך אין ספק שגם דברים אלו בעיניו. כך כתב ר' יצחק עראמה, בעל **עקדת יצחק**, שער תשיעי: "והנה בשני השמות [של האישה - 'אישה' ו'חיה', א"ב] האלה נתבאר שכבר יש לאשה שני תכליות. האחד, מה שיורה עליו שם 'אשה', כי מאיש לוקחה זאת, וכמוהו תוכל להבין ולהשכיל בדברי שכל וחסידות, כמו שעשו האמהות וכמה צדקניות ונביאות... והשני ענין ההולדה והיותה כלי אליה ומוטבעת אל הלידה וגדול הבנים כאשר יורה עליו שם 'חיה' כאשר היא היתה אם כל חי. והנה תהיה האשה כאשר לא תלד לסבה מהסבות מנועה מהתכלית הקטן הוא אל מציאותה ותשאר להרע או להיטיב כמו האיש אשר לא יוליד... ע"כ חרה אף יעקב ברחל כשאמרה 'הבה לי בנים' כו' לגעור בה ולהשכילה בזה הענין הנכבד והוא שהיא אינה מתה לפי התכלית המשותף באשר מנע ממנה פרי בטן כמו שיהיה בו הענין גם כן אם לא יוליד". ועיין 'זקוביץ (לעיל, הערה 1), עמ' 37-39.

16. ועיין 'זקוביץ (לעיל, הערה 1), עמ' 30-31.

17. רחל אמנם הוסיפה בתחילה לנסות ולפתור את בעיית עקרותה בדרכים עקיפות, בלא פנייה לקב"ה: תחילה על ידי מסירת שפחתה ליעקב (שם, ג), ואחר כך על ידי הדודאים (שם, יד), ועיין ראב"ע, רד"ק וספורנו (שם). אולם בסופו של דבר הפנימה רחל את תוכחתו של יעקב: "ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה" (שם, כב). ההכרה בשליטתו של הקב"ה על מפתח הלידה מתבטאת גם בקריאת שם הילד: "ותאמר אסף אלהים את חרפתי. ותקרא את שמו יוסף לאמר יסף ה' לי בן אחר" (שם, כג-כד).

ואילו מערכת היחסים שבין דוד ומיכל, שמלכתחילה לא הייתה מבוססת על אהבה דו-צדדית, וסבלה מערבוב של שיקולים אינטרסנטיים ולא ענייניים, הגיעה בעימות זה לסופה הכושל.

ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד עד יום מותה (שמ"ב ו', כג).¹⁸

תיאור זה סותם את הגולל על יחסי דוד ומיכל. יחסים אלו לא עשו פרות, ובכך נקטעה האפשרות האחרונה ליצור חיבור בין בית דוד לבית שאול.¹⁹

סיכום

בשלושה שלבים עמדה מערכת היחסים שבין דוד למיכל במקביל ליחסי יעקב ורחל: בראשיתה, בעימות מול אבי האישה ובמשבר שבין הבעל לאישה. בכל שלושת המצבים התעוררה בעיה ביחסי דוד ומיכל, שלא הייתה קיימת ביחסי יעקב ורחל: בראשיתה - באהבת מיכל לדוד, ובהעדר רגש זה מצדו של דוד, בניגוד לאהבת יעקב לרחל; בהמשך - בעובדה שעם כל אהבתה של מיכל לדוד היא לא מצאה את העוז בנפשה לברוח עמו מפני אביה, כפי שעשתה רחל בשעתה; ובשעת המשבר הגלוי שבין מיכל לדוד, כאשר מיכל הטיחה בו דברים שיש בהם פגיעה בכבוד שמים, ממש כפי שעשתה רחל בשעת מצוקתה. שני הבעלים לא הסתירו את כעסם על דברים אלו, ואולי לא גילו רגישות מספקת כלפי המצוקה האמתית של נשותיהם, שעמדה מאחורי הטחת הדברים. אולם בעוד שעל מעידתה הזמנית של רחל כיסתה אהבת יעקב, הרי שדוד ומיכל שוב לא יכלו להתגבר על הקרע שביניהם. רחל זכתה להיות אמם המיוחדת של ישראל, המבכה על בניה וזוכה לנחמה מאת ה', ואילו מיכל הסתלקה מבימת ההיסטוריה בלא שהותירה זכר ושארית.

18. המפרשים כולם עמדו על הסתירה שבין פסוק זה, לבין הנאמר בשמ"ב כ"א, ח - "ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה... ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחלתי". אולם למעשה הקושי קיים בפסוק זה כשלעצמו, שהרי נראה שהפסוק מדבר על מרב, ולא על מיכל אחותה, שהרי מרב היא שנישאה לעדריאל בן ברזלי המחולתי, על פי שמ"א י"ח, יט. יש אפוא לברר מדוע נכתב "מיכל" במקום 'מדב', ואכמ"ל.

19. ומעניינים עד מאוד דברי המדרש בנושא זה: "שלש הן שנתקשו בלידתן ומתו, רחל ואשת פינחס ומיכל בת שאול... מיכל דכ' ומיכל בת שאול לא היה לה ולד [כך הנוסח במדרש, א"ב] עד יום מותה', לאחר מיתה הוה לה, הה"ד 'הששי יתרעם לעגלה אשת דוד' (שמ"ב ג', ה), ולמה קוראה עגלה, אמר ר' יהודה שפעת כעגלה ומתה" (בראשית רבה פרשה פב ז, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 984). מדרש זה ממשיך, בעקבות המקרא, את ההשוואה שבין רחל למיכל, וטוען כי גם מיכל מתה בשעת לידתה. בכך, כמובן, מלמד המדרש זכות על מיכל, וטוען שאכן נוצר חיבור בין בית דוד ובין בית שאול.